

1.

Právníci
a právníký stav

1.1

Oratores a iuris consulti v ranom rímskom principáte podľa Marca Fábia Quintiliána

I.

Popredný znalec rímskej jurisprudencie Fritz Schulz v roku 1961 k otázke pomeru právnikov a súdnych rečníkov napísal: „Wie im letzten Jahrhundert der Republik, so steht auch in der Zeit des Prinzipats neben den Juristen im engeren Sinne die Gruppe der Gerichtsredner. Die iuris consulti halten sich grundsätzlich vom Plädoyer in Zivilsachen wie in Strafsachen fern und überlassen es den Rednern von Fach (*advocati, causidici, patroni*), die ein gewisses bescheidenes Mass von Rechtskenntnissen besitzen.“³⁵

Tento výrok je zaujímavý z dvoch hľadísk. Obsahuje časovú súvislosť s obdobím, v ktorom náš vážený jubilant vo vstupnej docentskej prednáške na Právnickej fakulte v Bratislave 28. marca 1941 nazvanej *Cisár Augustus – zákonodarca*³⁶ analyzoval vládu cisára Augusta, ktorý „zreorganizoval štát

35 Pozri F. SCHULZ, *Geschichte der römischen Rechtswissenschaft*. Weimar 1961, s. 128. [„Rovnako ako v poslednom storočí existencie republiky, tak aj v období principátu existovala popri právnikoch v užšom zmysle slova aj skupina súdnych rečníkov. Iuris consulti sa vo všeobecnosti vyhýbali vystupovaniu pred súdom v občianskych i trestných veciach a prenechávali to rečníkom pochádzajúcim z príslušného odboru (*advocati, causidici, patroni*), ktorí disponovali určitou nevelkou sumou právnických znalostí.“] (preklad P. H.)

36 Prednáška publikovaná pod rovnomenným názvom v časopise *Právny obzor*, 24, Bratislava 1941, s. 119 – 128.

a zabezpečil mu pokoj na celé dve storočia³⁷, a zároveň vyjadruje základný obsah vzťahu súdnych rečníkov a znalcov práva v podobe „zdedenej“ z posledných rokov republiky. Vzhľadom na skutočnosť, že ani začiatkom principátu sa na nekompromisných stanoviskách predstaviteľov oboch slobodných povolání – rečníckeho a právnického – nič podstatné nezmenilo, určitá symbióza medzi nimi sa javila zostať nevyhnutnou aj naďalej. Vďaka postojom vynikajúcich rečníkov raného principátu a nemenej vynikajúcich právnikov augustovskej doby a rokov nasledujúcich si môžeme dnes vytvoriť dostatočne jasný obraz o skutočnom fungovaní rečníkov a juristov v súdnych kauzách tých čias.

Predovšetkým treba konštatovať, že právnická aj rečnícka činnosť zostali aj za principátu (hlavne na jeho začiatku) od seba prísne oddelené. Vyplýva to zo skutočnosti, že už i za čias Cicera sa *oratores* dívali s dešpektom na výkon právnického povolania a nepovažovali za dostačujúce, aby sa výlučne venovali jurisprudencii, alebo aby svoje rečnícke umenie spájali aj s umením právnickým, lebo právnické povolanie pokladali za prácu nižšieho druhu.³⁸ Takéto názory sa udržali aj po zániku republiky a zvláštne je, že ich vyslovovali rečníci na adresu právnych znalcov, a nie naopak.

S úplnou samozrejmosťou takto postupoval aj renomovaný špecialista rétoriky Marcus Fabius Quintilianus, podľa

37 Tamže, s. 127.

38 Známy je Cicerov výrok na adresu právnickej činnosti: „A tak k čomu ma vyzývaš alebo k akej úlohe ma nútiš (sc. Atticus)? Aby som písal knihy o odkvapoch a služobnostiach domových stien? Alebo aby som skladal stipulačné formuly a procesné formuly (formuly pre zmluvy a procesy)? Ale to starostlivo písali už mnohí iní a napokon je to bezvýznamnejšie ako to, čo sa – ako sa domnievam – odo mňa očakáva“. Pozri Cic. de leg. 1, 4, 14; podobne Cic. pro Murena 23 – 27.

ktorého sa vyskytli prípady, že niekto nezvládol zákony rečníckeho umenia a „obrátil sa k štúdiu práva“. A pre tých, ktorí sú rečníkmi, nie je ťažké osvojiť si to, čo sa učia ľudia, ktorí sa podľa „vlastného priznania nemohli stať rečníkmi“. Ba Quintilianus išiel v bezohľadnom postoji k právnikom až tak ďaleko, že uvádzal príklady niektorých vynikajúcich rečníkov, ktorí vďaka rečníckym schopnostiam boli vynikajúcimi právnikmi, napríklad Marcus Cato, Q. Mucius Scaevola alebo S. Sulpicius Rufus: Quint. Inst. or. 12, 3, 9: „Quod si plerique, desperata facultate agendi, ad discendum ius declinaverunt: quam id scire facile est, oratori, quod discunt, qui sua quoque confessione oratores esse non possunt? Verum et M. Cato cum in dicendo praestantissimus tum iuris idem fuit peritissimus, et Scaevolae Servioque Sulpicio concessa est etiam facundiae virtus.“ Pri hodnotení rečníctva a právnicktva nemohol Quintilianus zastať v polovici. Hľadal ďalšie príklady na podporu tézy o vysokej náročnosti rečníctva a o nízkej úrovni právnej vedy. Našiel ich pohotovo v osobe slávneho Marca Tullia Cicera, o rečníckych kvalitách ktorého síce všeobecne niet žiadnych pochybností, ale podľa Quintiliána niet pochybností ani o Cicerových právnických znalostiach. „Nesklamala ho znalosť práva“, napísal Quintilianus o Cicerovi, čo dokazuje „že rečník nájde čas nielen na to, aby sa učil právu, ale tiež aby mu sám učil“, lebo Cicero „začal dokonca i písať nejaké právnické diela“.³⁹

Veľmi vážame, či môžeme dať Quintiliánovi za pravdu. Predovšetkým v odbornej právnickej literatúre jednoznačne

39 Porovnaj Quint. Inst. or. 12, 3, 10: „Et M. Tullius non modo inter agendum nunquam est destitutus scientia iuris sed etiam componere aliqua de eo coeperrat, ut appareat, posse oratorem nondiscendo tantumiuri vacare sed etiamdocendo.“ Podotýkame, že právnická spisba Cicera nepovažuje za právnika.

panuje názor, podľa ktorého rétorika bola v Ríme pomocnou disciplínou pre právnické vzdelanie. To isté, pravdaže, platilo aj naopak; právnické štúdium sa chápalo ako vhodná predpríprava na výchovu k rečníctvu. Sám Quintilianus bol nútený to priznať a tretiu kapitolu dvanástej knihy svojej učebnice o rečníctve (*Institutionis oratoriae libri duodecim*) dokonca nazval *Necessarium iuris civilis oratori scientiam* (Pre rečníka je nevyhnutná znalosť občianskeho práva).

Traja právnici uznávaní Quintiliánom ako dobrí rečníci boli v Ríme skôr výnimkou medzi právnikmi; argument „dobrý rečník je aj dobrým právnikom“ neobstojí. Okrem toho vo svetle prameňov Quintiliánovo subjektívne hodnotenie vyznieva veľmi nepriaznivo pre hodnotenie rečníckych schopností ním uvádzaných právnikov Scaevolu a Rufa, alebo aj pre rétorické umenie. Napríklad, Cicero sa k rečníckej spôsobilosti S. Sulpicia Rufa staval rezervovane a možno nie celkom objektívne, lebo *videtur mihi in secunda arte* (t. j. v práve) *primus esse maluisse quam in prima* (t. j. v rétorike) *secundus*.⁴⁰ V podobnom tóne pokračoval Cicero aj pri rečníckom posudzovaní Q. Mucia Scaevolu, ktorý bol všeobecne pokladaný „za najlepšieho rečníka medzi znalcami práva“ (čo nie je príliš lichotivé hodnotenie), ale zároveň „pre zveličovanie, ozdobnosť a vyvracanie cudzej mienky bol skôr obávaným posudzovateľom ako obdivuhodným rečníkom“.⁴¹

„Hodnovernosť“ Quintiliánových argumentov vychádzajúcich z podceňovania právnej vedy v porovnaní s rečníctvom sa tiež ukáže vtedy, ak siahneme k právnickému spisu Sexta Pompónia, napísanému za cisára Hadriána po roku

40 Pozri Cic. Brutus 41, 151.

41 Porov. Cic. Brutus 39, 145.

129 pod názvom *Enchiridion*, t. j. necelých tridsať rokov po Quintiliánovej smrti. Tu vysvitne, ako málo rétorické znalosti postačovali na to, aby umožnili bezpečne preniknúť do zložitých právnych problémov a ako je zároveň netaktné vynášať absolútne súdy a relativizovať prácu druhého. Vypočujeme si slová právnika Pompónia. Servius Sulpicius Rufus sa vraj prišiel poradiť v právnej veci svojho priateľa „*cum in causis orandis primum locum aut pro certo post Marcum Tullium optineret*“ k právníkovi Q. Muciovi Scaevolovi. Ten mu poskytol právnické *responsum*, ale Servius celkom veci neporozumel a znovu požiadal Quinta o vysvetlenie. Quintus Mucius ešte raz podal dobrozdanie, ale Servius nepochopil ani teraz. A preto ho Quintus Mucius Scaevola hrešil: „*turpe esse patricio et nobili et causas oranti ius in quo verseratur ignorare*“ (je potupné či hanebné aby patricij a nobil, ktorý verejne vystupuje ako súdny rečník, nerozumel právu, o ktoré ide, nerozumel právu, ktoré používa). Až príliš jednoznačné vyjadrenie, aby sme ho ešte podrobnejšie komentovali.⁴²

Ak tu píšeme o Cicerovi, Scaevolovi či Rufovi, nemienieme analyzovať obdobie rímskej republiky (hoci sa vrcholnej republike nemôžeme úplne vyhnúť), ale iba reagujeme na Quintiliánovo stanovisko k vzťahu rečníkov a právníkov,

42 Porov. Pomp. D. 1, 2, 2, 43 (libro singulári enchiridii). Pozri aj P. BLAHO, *Formen und Methoden der Rechtserziehung im archaischen Rom bis zum Zeitalter der drei fundatores*. Acta Jur. et Pol., Tom. XXXIII. Studia in honorem V. Pólay, Szeged 1985, s. 98 a nasl. V záujme pravdy treba povedať, že Servius, ako Pomponius ďalej uvádza, sa cítil dotknutý touto výčitkou a začal venovať veľké úsilie štúdiu civilného práva (*ea velut contumelia Servius tactus operam dedit iuri civili*). Získal základné právnické vzdelanie, stal sa plodným právnickým autorom (*huius volumina complura exstant: reliquit autem prope centum et octaginta libros*), z čoho neskôr profitovali mnohí ďalší jeho žiaci. K tomu pozri Pomp. D. 1, 2, 2, 43 in fine – 44.

tradované aj na začiatku principátu rovnako ako za republiky. A hoci podľa všetkého ani Quintilianus nemal o právnikoch vysokú mienku, predsa len bol nútený pripustiť, že od úspešného rečníka sa v súdnom spore očakáva, aby ovládal aspoň základy práva, aby sa s právnikom najprv poradil, dokonca aby s ním bol v kontakte počas rokovania na súde. Takýto postup, nevyhnutne potrebný pre každého dobrého rečníka, vylíčil Quintilianus v úvode tretej kapitoly dvanástej knihy svojej učebnice: „Pre nášho rečníka je tiež nevyhnutná znalosť civilného práva, zvykov náboženstva tohto štátu, v ktorom bude chcieť vykonávať svoju činnosť“⁴³ a sám bude potrebovať pomoc, lebo „čo sa stane pri takých otázkach, ktoré náhle vyvstanú uprostred procesov samých? Nebude sa pre pohoršenie (škandál) obzerať a pýtať sa medzi lavicami druhoradých advokátov (rečníkov)?“⁴⁴ Aby sa predišlo takýmto škandálom a nedorozumeniam, rečník si do súdnej siene pribral právneho znalca, čo vyplýva z Quintiliánovho tvrdenia: „Čo sa stane, ak nebude náhodou prítomný obvyklý právny poradca?“⁴⁵

43 Pozri Quint. Inst. or. 12, 3, 1: „Iuris quoque civilis necessaria huic viro scientia est et morum ac religionum eius rei publicae, quam capesset.“

44 Porov. Quint. Inst. or. 12, 3, 2 in fine: „(...) quid fiet in iis quaestionibus, quae subito inter ipsas actiones nasci solent? Non deformiter respectet et inter subsellia minores advocatos interroget?“

45 Pozri Quint. Inst. or. 12, 3, 3: „Quid, si forte peritus iuris ille non aderit?“